

СИСТЕМА ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРАВА

Розглянуто поняття та сутність системи інформаційного права. Запропоновано аналіз інформаційно-правових норм Загальної та Особливої частин інформаційного права і декілька їх класифікацій за різними критеріями.

Ключові слова: система інформаційного права, інформаційно-правова норма, Загальна частина інформаційного права, Особлива частина інформаційного права.

Система інформаційного права є вихідною й визначальною, своєрідним кістяком становлення інформаційного права. Водночас вона має формуватися з дотриманням об'єктивних чинників розподілу інформаційних ресурсів та обігу інформації в усіх сферах суспільного життя. Ці первинні чинники мають впливати з їхньої фактичної відокремленості (з урахуванням нормативно-правового регулювання доступу до певних інформаційних ресурсів). Важливим є також врахування статусу суб'єкта доступу та місце запитуваного об'єкта в системі інформаційних ресурсів (або ж їх елементів).

Окремі аспекти системи інформаційного права досліджувалися в роботах таких учених, як О. А. Баранов, І. Б. Жилияєв, А. І. Семенченко, В. М. Брижко, В. С. Цимбалюк та ін. [1; 2].

Безумовно, чинна Конституція України, як базовий нормативно-правовий акт національної правової системи України, серед іншого закладає основу й інформаційного права. Більше того, інформаційно-правове забезпечення права на доступ до інформації та пов'язаних з ним відносин де-факто зумовлює систему інформаційного права, оскільки є своєрідним ядром інформаційного права.

Відповідно інформаційне право, як і більшість інших галузей права, повинно складатися з основних підгалузей, які, у свою чергу, формуються з інститутів і норм права.

Вся окреслена система інформаційного права має охоплювати такі аспекти (поданий нижче перелік не є вичерпним):

- різновиди основного об'єкта інформаційно-правових відносин – інформації;
- появу (генерування/створення) інформації;
- зміну чи припинення існування інформації;
- засоби отримання, розповсюдження, реєстрації та опрацювання інформації;
- способи комунікативної взаємодії суб'єктів інформаційних відносин;
- правові режими доступу до інформаційних ресурсів;
- основні засади та порядок взаємодії державного, суспільного та індивідуального інформаційного середовища;
- порядок законного та безпечного використання інформації;
- чіткі режими правового забезпечення доступу до інформації, що перебуває під спеціальним режимом правової охорони.

Своєрідний полігалузевий характер інформаційного права зумовлений, передусім, тим, що загальна система інститутів та норм права має враховувати динамічний баланс (неподільність і взаємообумовленість) приватноправових і публічноправових засад унормування суспільних відносин інформаційної сфери. Усе це ґрунтується на специфіці об'єкта інформаційних правовідносин – багатогранності та різноплановості самого феномена інформації.

Система інформаційного права має бути виражена через налагоджену систему підприємств, установ, організацій та урівноважену систему інститутів (з урахуванням спеціальних режимів правового регулювання). Усі характерні риси системи інформаційного права мають позитивно впливати на формування системи інформаційних ресурсів з відкритим режимом доступу, а також створення належних і доступних правових механізмів доступу до них, який би міг надаватися всім зацікавленим суб'єктам. Зокрема повинні бути встановлені та налагоджені комунікативні відносини між особою, суспільством і державою у сфері обміну та організації доступу до інформації, а це створить передумови

для інтерактивного зв'язку всіх перелічених суб'єктів між собою (в усіх напрямках).

З часом держава повинна прийти до логічних та інтуїтивно зрозумілих способів взаємодії з особою і суспільством, які б відповідали закріпленим на рівні Конституції України принципам державної політики в інформаційній сфері. На це вже простежується запит з боку певних соціальних утворень громадянського суспільства (політичних партій, громадських організацій тощо). Поступовий рух у цьому напрямку – неминучий, оскільки формат соціальної організації змінюється у бік поступового становлення інформаційного суспільства.

Для вирішення проблем, які виникають у зв'язку з переходом від індустріального до інформаційного суспільства, держава повинна визначити основні цілі та завдання з метою поступового і планомірного формування законодавчої бази з урахуванням національних інтересів у внутрішній і зовнішній політиці.

Важливим завданням держави є забезпечення захисту прав і законних інтересів суб'єктів інформаційних відносин (передусім, захисту прав людини на невтручання в особисте життя). Характерною особливістю інформаційних відносин (певної групи суспільних відносин в інформаційній сфері) є те, що єдиним критерієм виступає об'єкт таких правовідносин. Цим об'єктом і є інформація.

Доктрина загальної теорії держави та права наголошує: виділення певної групи суспільних відносин лише за ознакою їх предмета є не прийнятним, оскільки не дає змогу всебічно та повною мірою виділити суспільні відносини з особливою правовою природою. Тут ми натрапимо на проблему, коли на практиці один і той же об'єкт буде присутній у складі декількох правовідносин із зовсім різною правовою природою. Тобто, може трапитися ситуація, коли об'єкт правовідносин незмінний, а суб'єкти – різні. Також може виникнути ситуація, коли тип правовідносин відрізняється, або ж вони регулюються різними методами тощо.

Щодо практичного значення проблеми об'єкта правовідносин та її різноплановість залежно від галузі права С. С. Алексєєв зазначав, що у тих з них, де у правовідносинах результат дій зобов'язаної особи є невіддільним від самої діяльності і де об'єкт не дістає спеціальної нормативної регламентації, навряд чи необхідно штучно «вимучувати» особливу проблему об'єкта. Безумовно, якщо замислитися над цією проблематикою, то, вочевидь, можна переконатися в тому, що в разі теоретичного аналізу правовідносин у будь-яких із них можна відшукати спеціальний об'єкт. Водночас, якщо результат діяльності зобов'язаного суб'єкта невіддільний від самої діяльності, при характеристиці сутності правовідносин достатньою мірою розкривається і його об'єкт, тобто результат діяльності зобов'язаного суб'єкта.

Відтак, доречним буде зробити спробу звернутися до особливостей нормотворчої діяльності щодо таких об'єктів правового регулювання. Часто під час розробки того чи іншого проекту нормативно-правового акта суб'єкти нормотворення позначають певні поняття, категорії чи визначення, відображаючи їхні дефініції в сутності відповідного нормативно-правового акта. Наприклад, вони вводять у правову систему потрібні для реалізації відповідного акта поняття. Зокрема при використанні тих чи інших правових понять, категорій чи визначень у нормативно-правових актах по-різному може бути окреслене коло суспільних відносин, які є предметом правового регулювання в інформаційній сфері.

У чинному законодавстві України можна відшукати відносно багато значень поняття інформації. Попри те, що основоположною категорією у відносинах в інформаційній сфері (з приводу інформації) є власне «інформація», законодавець використовує й інші категорії, такі як «таємниця», «реклама» тощо.

Саме тому у визначенні системи інформаційного права доцільно враховувати й сутнісні характеристики інформації як об'єкта правовідносин, а також соціокультурну та економічну складові глобального інформаційного суспільства.

Важливим завданням держави на цьому етапі є створення правової підтримки та супроводу належного інформаційного середовища передусім для міжнародного співробітництва на основі загально визнаних норм і принципів міжнародного публічного права.

Серед першочергових завдань, які стоять на порядку денному, є, зокрема, забезпечення режиму законності у вирішенні питань, що стосуються захисту національних інтересів держави та забезпечення її безпеки (в тому числі у сфері інформаційних відносин). Для досягнення окреслених завдань необхідно надати повністю обґрунтовану концепцію виділення критеріїв для систематизації, класифікації і предмета та об'єкта суспільних відносин в інформаційній сфері. Причому, під об'єктом потрібно розуміти, передусім, інформацію.

Тобто найбільшою проблемою стає розробка конкретних критеріїв для відмежування об'єкта правовідносин. До таких, передусім, потрібно віднести інформацію, що відображена в законодавстві України (у певних чинних нормах права). З іншого боку, об'єктивно існує й інформація, що регулюється правом (створюється, змінюється, передається, використовується). По суті – це два основні види інформації, які мають якісні відмінності. Якщо говорити про перший з них, то внаслідок свого чіткого закріплення та однозначного тлумачення така інформація звільнена від контексту, але певною мірою обтяжена функціональною спрямованістю тих нормативно-правових актів, в яких вона міститься. Інший вид, на відміну від попереднього, не може існувати без контексту, оскільки в ньому допускається свобода сприйняття, розуміння та тлумачення (інформацією в цьому випадку будуть певні ідеї, їхня сутність та можливі значення цих ідей).

У процесі нормотворення та правозастосовної діяльності держави ці два види вираження інформації нерозривно поєднуються і проникають у правосвідомість суб'єктів права. Простіше кажучи, у сфері інформаційних відносин регулятивний вплив держави через правові механізми можливий лише за умови поєднання згаданих видів вираження інформації, а це, у свою чергу, призводить до того, що сутнісне наповнення об'єкта правовідносин змінюється.

Відповідно виникає й новий контекст, якого раніше не було, або існування якого нормотворець не міг передбачити.

Отже, враховуючи всі наведені особливості правового регулювання інформаційних відносин (суспільних відносин в інформаційній сфері), слід підкреслити, що система інформаційного права не є яскраво вираженою. Вона охоплює надто різноманітні групи суспільних відносин, у силу чого такі групи важко однозначно класифікувати.

Одна й та ж інформація може бути об'єктом інформаційних правовідносин як приватноправової, так і публічно-правової сфери. Тому вважати інформацію (об'єкт правового регулювання суспільних відносин в інформаційній сфері) основним критерієм для виділення окремих елементів системи інформаційного права видається некоректним.

На сучасному етапі розвитку інформаційного права чітко визначити межі системи та підприємств, установ, організацій цієї галузі права надзвичайно складно. Одним із чинників, що стоїть на заваді виділення елементів системи інформаційного права, є недостатнє правове регулювання важливих груп інформаційних відносин. Усе це можна спостерігати, оскільки у законодавця з самого початку були практично повністю відсутні:

- цілісна концепція засад інформаційних відносин;
- перспективне прогнозування майбутнього розвитку інформаційних сфер (державної, суспільної та індивідуальної);
- усвідомлення місця та ролі суспільних відносин з приводу інформації серед інших груп суспільних відносин;
- уявлення про неминучу побудову інформаційного суспільства (внаслідок об'єктивного переходу від постіндустріального суспільства);
- визнання інформаційної безпеки держави одним із найбільших пріоритетів державної політики для обстоювання національних інтересів як в середині країни, так і ззовні.

Тобто, на сьогодні можна лише з більшою чи меншою впевненістю говорити про те, що елементами системи інформаційного права є:

- понятійний апарат інформаційного права;
- підсистема принципів інформаційного права;
- правові методи регулювання відносин у інформаційній сфері;
- конституційне регулювання права на інформацію;
- інформація як об'єкт відносин цивілістичного характеру;
- відносини з пошуку, обміну та використання інформації (зокрема у мережі Інтернет);
- інформаційна безпека;
- доступ до відкритої інформації;
- правове положення ЗМІ;
- спеціальні режими правової охорони окремих видів інформації.

Динаміка розвитку суспільства, проникнення інформації практично в усі сфери сучасного життя змусять державу активно розвивати національне інформаційне законодавство, подекуди руйнуючи ті хаотичні взаємопов'язаності окремих нормативно-правових актів, які існують сьогодні. Інформаційне право як галузь системи права являє собою сукупність правових норм, що регулюють діяльність суб'єктів права в інформаційній сфері (інформаційну діяльність). Усередині галузі інформаційного права ці норми групуються в галузі та правові інститути. Нагадаємо, що інститут – це взаємозалежні й взаємообумовлені групи (сукупності) правових норм, що регулюють однорідні інформаційні відносини певної вузької галузі всередині самої галузі (галузі права).

Система інформаційного права існує об'єктивно, тому що відбиває реальні інформаційні відносини, що є предметом даної галузі. Ця система одержує вираження в інформаційному законодавстві, в науці інформаційного права та в навчальному процесі, що полегшує вивчення й викладання курсу «інформаційне право».

Організаційно система інформаційного права підрозділяється на дві частини – Загальну й Особливу.

У Загальній частині інформаційного права зосереджують норми, що встановлюють основні поняття, загальні принципи, правові форми та методи правового регулювання діяльності в інформаційній сфері (інформаційної діяльності). Викладається сутність предмета й методу правового регулювання інформаційних відносин, характеризуються джерела інформаційного права. Дається характеристика системоутворюючих елементів інформаційного права: правове регулювання відносин при здійсненні права на пошук, одержання й використання інформації: при самостійному обороті інформації, обігу документованої інформації, встановленні правового режиму інформаційних технологій і засобів їхнього забезпечення, а також інформаційної безпеки. Формулюються правові проблеми Інтернет як віртуальної інформаційної сфери.

Особлива частина містить у собі окремі інститути інформаційного права, в яких згруповано близькі за значенням сутність та інформаційні правові норми. Існують дві групи інститутів інформаційного права. Інститути, що містять норми, які регулюють інформаційні відносини з приводу обігу відкритої, загальнодоступної інформації (інститут інтелектуальної власності стосовно інформаційних об'єктів, інститут масової інформації, інститути бібліотечної справи та архівної справи), й інститути інформації обмеженого доступу (інститут державної таємниці, інститут комерційної таємниці, інститут таємниці персональних даних). Набір таких інститутів не обмежений, не виключається їх доповнення новими інститутами, наприклад, банківської таємниці, службової таємниці й т. ін.

Отже, система інформаційного права виглядає таким чином:

Загальна частина:

Вступ. Основні поняття та визначення. Предмет і метод інформаційного права. Джерела інформаційного права.

Право на пошук, одержання та використання інформації. Інформація як об'єкт самостійного обігу. Документована інформація як об'єкт інформаційних правовідносин.

Інформаційні технології та засоби їх забезпечення як об'єкти інформаційних правовідносин.

Правові проблеми інформаційної безпеки. Правові проблеми віртуального середовища Інтернет.

Особлива частина:

Правове регулювання відносин при створенні й поширенні масової інформації

Правове регулювання відносин в галузі бібліотечної справи
Правове регулювання відносин в галузі архівної справи й архівів

Правове регулювання відносин в галузі державної таємниці

Правове регулювання відносин в галузі комерційної таємниці
Правове регулювання відносин в галузі персональних даних.

Розглядаючи питання про місце інформаційного права в системі права, слід зазначити таке. Інформаційне право активно використовує основні положення теорії держави й права, взаємодіє з такими галузями права, як конституційне, адміністративне, фінансове, кримінальне, цивільне, трудове, міжнародне та ін.

Найбільше тісно інформаційне право взаємодіє з конституційним правом. Будучи провідною галуззю українського права, конституційне право закріплює основні права й свободи особи, у тому числі й інформаційні права й свободи (права й свободи в інформаційній сфері), регламентує створення таких найважливіших інформаційних об'єктів, як конституційні закони .

Істотний зв'язок простежується із цивільним правом, насамперед при регулюванні майнових відносин й особистих немайнових відносин із приводу інформації й інформаційних об'єктів в інформаційній сфері.

Інформаційне право також активно використовує методи адміністративного права в першу чергу при регулюванні відносин, що виникають при здійсненні органами державної влади й місцевого самоврядування обов'язків щодо надання громадянам інформації, щодо формування інформаційних ресурсів широкому колу громадян.

З іншого боку, інформаційно-правові норми «проникають» практично в усі галузі права при регулюванні ними відносин, що виникають при створенні, перетворенні й споживанні інформації. Це відбувається завдяки тому, що інформація є невід'ємною складовою частиною діяльності людини, а отже правові відносини по створенню, перетворенню й споживанню інформації у будь-яких галузях і напрямках діяльності підпадають під закономірності правового регулювання інформаційного права.

Список літератури:

1. Баранов О. А. Українське інформаційне право на початку ХХІ століття / О. А. Баранов, І. Б. Жилияєв, А. І. Семенченко // Інформатизація та відкритість влади як засоби демократизації суспільства. – К. : Либідь, 2003. – 304 с.
2. Брыжко В. М. Е-будущее и информационное право / В. М. Брыжко, В. С. Цимбалюк, А. А. Орехов, О. Н. Гальченко. – К. : Вид. дім «Юрид. книга», 2002. – 491 с.
3. Иванов В. Ф. Информационное законодательство: украинский та зарубіжний досвід / В. Ф. Иванов. – К. : ПЦ «Фоліант», 1999. – 305 с.

Коваленко Л. П. Система інформаційного права.

Рассмотрены понятие, сущность системы информационного права. Предложен анализ информационно-правовых норм Общей и Особенной частей информационного права и несколько их классификаций по разным критериям.

Ключевые слова: система інформаційного права, інформаційно-правовая норма, Общая часть інформаційного права, Особенная часть інформаційного права.

Kovalenko L. P. System of informative right.

A concept, essence of systems of informative right, is examined. Also the analysis of informatively-legal norms by General and Special parts of informative right and a few of classifications on different criteria in the article is offered.

Key words: system of informative right, informatively-legal norm, General part of informative right, Special part of informative right.